

УДК 159.9

doi: 10.20998/2078-7782.2018.3.09

Андрій Черкашин

кандидат психологічних наук, доцент, професор кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами, Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут», Харків, Україна
E-mail: cherkashin68@ukr.net

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТІСНОЇ ЗРІЛОСТІ У СТУДЕНТІВ

Анотація: У статті вказується, зі зростанням рівня загострення боротьби на ринку праці за конкурентоздатного фахівця, професійна підготовленість якого дозволяє швидко адаптуватися до нових вимог сьогодення. Наводяться дані про особливості сформованості особистісної зрілості у студентів під час перебування у вищому навчальному закладі. Основними домінуючими показниками особистісної зрілості у студентів-психологів визначені: самоприйняття, контактність, толерантність та креативність. На підставі проведених досліджень запропоновані психолого-педагогічні умови формування особистісної зрілості у студентів під час навчально-виховного процесу у вищому навчальному закладі.

Ключові слова: особистість, студенти, особистісна зрілість, навчально-виховний процес, вищий навчальний заклад.

Andrew Cherkashin

Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Professor of
The Department of Pedagogy and Psychology of Management of
Social Systems, National Technical University
"Kharkiv Polytechnic Institute", Kharkiv, Ukraine
E-mail: cherkashin68@ukr.net

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE FORMATION OF STUDENTS' PERSONAL MATURITY

Abstract: The article points out that the labor market struggle for a competitive specialist, whose professional training allows a quick adaption to new requirements, is becoming more acute, and presents data on the features of the formation of higher education institution students' personal maturity. Self-acceptance, contact, tolerance and creativity were determined to be the main dominant indicators of the psychology majors' personal maturity. Our study resulted in suggesting psychological and pedagogical conditions for the formation of student' personal maturity during the educational process at a higher education institution.

Key words: personality, students, personal maturity, educational process, higher education institution.

© Андрій Черкашин, 2018

Андрей Черкашин

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ФОРМИРОВАНИЯ ЛИЧНОСТНОЙ ЗРЕЛОСТИ У СТУДЕНТОВ

Аннотация: В статье указывается, что с увеличением обострения обостряется борьба на рынке труда за конкурентоспособного специалиста, профессиональная подготовленность которого позволяет быстро адаптироваться к новым требованиям. Приводятся данные об особенностях сформированности личностной зрелости студентов во время пребывания в высшем учебном заведении. Основными доминирующими показателями личностной зрелости студентов-психологов определены: самопринятие, контактность, толерантность и креативность. На основании проведенных исследований, предложены психолого-педагогические условия по формированию личностной зрелости студентов во время учебно-воспитательного процесса в высшем учебном заведении.

Ключевые слова: личность, студенты, личностная зрелость, учебно-воспитательный процесс, высшее учебное заведение.

Andrew Cherkashin

An extended abstract of the paper on the subject:

“Psychological and pedagogical conditions for the formation of students’ personal maturity”

The article states that the present stage of society development is characterized by the entry of Ukraine into the European space of science and education. The labor market struggle for a competitive specialist, whose professional training allows a quick adaption to new requirements, is becoming more acute. In this aspect, the urgent task of developing the personal maturity of students is emerging. Of particular importance is the training of psychology majors, who are going to build their practical activities in situations of the uncertainty and complexity of emerging tasks. The data on the peculiarities of the formation of higher education institution students’ personal maturity are given. Self-acceptance, contact, tolerance and creativity were determined to be the main dominant indicators of the psychology majors’ personal maturity. At the medium level, such personal maturity indicators as life philosophy, autonomy, synergy were formed in students.

Accordingly, students can experience a manifestation of different beliefs and ideals, lack of awareness of the comprehensive structure of the “I-Concept”, the need for self-responsibility for decision-making and awareness of many personality dimensions. Our study resulted in suggesting psychological and pedagogical conditions for the formation of student’ personal maturity during the educational process at a higher education institution. The psychological and pedagogical conditions should contribute to the development of the future specialist’s personality: the formation of clear representations about the essence of professional norms and values; the ability to comprehend and personally analyze valuable civic orientations and ideals; the formation of skills and abilities for realizing the civic functions in society; the practical realization of civic value orientations in socially important activities and behavior.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасний етап розвитку суспільства характеризується входженням України у Європейський простір науки та освіти. Все більше і більше загострюється боротьба на ринку праці за конкурентоздатного фахівця, професійна підготовленість якого дозволяє швидко адаптуватися до нових вимог сьогодення. Постає нагальна потреба у перебудові всієї системи вищої освіти, розробці нових форм та методів підготовки майбутніх фахівців. З огляду на зазначене постає актуальне питання розвитку особистісної зрілості студентів. Особливого значення набуває підготовка студентів-психологів, які у майбутньому будуть будувати свою практичну діяльність в ситуаціях невизначеності та складності завдань, що виникатимуть. Студентський вік припадає на періоди юності та ранньої дорослості. Відповідно, постає актуальне завдання щодо формування у людей цього віку особистісної зрілості в умовах навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах, зокрема розробка і впровадження психолого-педагогічних умов щодо її вдосконалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор. Проблема особистісної та професійної зрілості особистості досліджена у наукових працях вітчизняних та зарубіжних вчених К.О.Абульханової-Славської, Б. Г. Ананьева, Н.О. Антонової, Т.М. Березіної, Ф.С.Брантової, С.Ю. Головіна, І.Ю. Зав'ялової, О.А. Лукасевича, А.Х. Маслоу, Л.П. Овсянецкої, Г.У. Олпорта, Н.В. Підбуцької, Л.В. Потапчука, О.Г. Романовського, Л.І.Рибачука, А.В. Петровського, Ч. Райкфорта, В.А. Семиченка, Г. С. Сухобської, В. І. Цини, І. Я. Шевелюка, О. Штепи, Г.Х.Яворської та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується дана стаття. З нашої точки зору,

проблема дослідження психолого-педагогічних умов формування особистісної зрілості студентів психологів в умовах навчання у вищих навчальних закладах України досліджена недостатньо.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Відповідно, метою нашого дослідження було визначено розробку психолого-педагогічних умов формування особистісної зрілості студентів на підставі виявлення сучасного стану сформованості особистісної зрілості у студентів та урахування сучасних підходів до розвитку особистості сучасного фахівця у вишах України та Зарубіжжя.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Одна з найбільш повних концепцій особистісної зрілості належить Г. Олпорту [9]. Говорячи про особистісну зрілість, він відзначав, що, по-перше, нелегко описати єдність і конкретне різноманіття абсолютно зрілої особистості, так як способів для її розвитку надається велика кількість. Він вважає унікальним кінцевим продуктом професійної зрілості – здоров'я. По-друге, він відзначав, що слід більше говорити про ідеальну, а не про реальну людину, так як знайти всі ознаки зрілості в одній людині навряд чи можливо. По-третє, особистісна зрілість не пов'язана з хронологічним віком, проте зіткнення особистості на життєвому шляху з перешкодами і стражданнями детермінують новий рівень розвитку. Г. Олпорт концептуально визначає шість критеріїв зрілості: розширене почуття Я, теплота щодо інших, емоціональна безпека і прийняття себе, реалістичне сприйняття, самооб'єктивація (розуміння себе та гумористичне ставлення до себе), єдина філософія життя.

А. Маслоу [6] визначав самоактуалізацію як основну характеристику зрілості особистості, що спонукає людину до розвитку власного потенціалу. Він зазначав, що тільки в процесі самоактуалізації особистість самовдосконалюється та по-

казує свої найкращі здатності. Основними рисами зрілих особистостей А. Маслоу вважав: ефективно сприйняття реальності (реалістичність), спонтанність, зосередженість на проблемі (на противагу заклопотаності собою), відстороненість, незалежність від оточення (автономність і самодостатність), постійна свіжість оцінок (в контексті чутливості до нових переживань, відкритості досвіду), соціальне почуття, демократичний характер (шанобливе ставлення до інших, співчуття), здатність формувати глибокі, але вибіркові відносини, моральну переконаність, філософське невороже почуття гумору, креативність та стійкість до соціальних норм.

К. О. Абульханова і Т. М. Березіна під зрілістю розуміють своєчасність особистості, яка визначає її здатність до знаходження свого способу життя. Автори вказують на притаманні для такої особистості оптимальний ритм життя, індивідуальні часові потенціали, які спонукають її до оволодіння природними і власними психічними можливостями. Все це дає можливість особистості вдосконалювати власні ресурси активності щодо самоідентифікації та самовдосконалення у різних формах життєдіяльності та взаємодії з навколишнім світом [1].

Б. Г. Ананьєв визначав, що «зрілість людини як індивіда – соматична і статева – визначається біологічними критеріями. Однак якщо у всіх тварин, включаючи приматів, фізична зрілість означає глобальну зрілість всього організму – його життєдіяльності і механізмів поведінки, то у людини нервово-психічний розвиток не вкладається повністю в рамки фізичного дозрівання та зрілості. Уже розумова зрілість нерозривно пов'язана з освітою, має свої критерії, що відображають певний обсяг і рівень знань, властивих даній системі освіти в дану історичну епоху. У ще більшій мірі історичними є численні феномени громадянської зрілості, з настанням якої людина повністю стає юридично дієздатною особою, суб'єктом цивільних прав (наприклад, виборчих), полі-

тичним діячем і таке інше» [3, с. 71]. Автор вказував, що ці характеристики зрілості не залежать від фізичного розвитку людини та можуть змінюватися залежно від суспільно-економічної формації, класової структури суспільства, національних особливостей, традицій.

Л. П. Овсянецка розглядає зрілість індивіда як глибинне психологічне новоутворення особистісної та соціальної зрілості. Основними психологічними якостями зрілої особистості дослідниця виділяє: розвинену «Я-концепцію» (само-сприйняття, висока самооцінка), сформовану смислопошукову і ціннісно-смыслову сферу життя особистості (розуміння чого «Я хочу» і чого «Я прагну»), розвинений соціальний інтелект, максимально повну соціальну адаптацію до життя, вміння налагоджувати зворотні соціальні зв'язки у структурі міжособистісної взаємодії та комунікацій, вміння приймати рішення, нести відповідальність за вчинки, здатність до самоаналізу і вміння бачити власні помилки, долати життєві кризи, прагнення до самоактуалізації, повної самореалізації, наявність креативних здібностей, творчого потенціалу; наявність рис: чесність, моральність, емпатія, здатність до розуміння інших, розвинене вміння любити і приймати життя таким, яким воно є; активне, творче ставлення до власного буття з акцентом на його життєтворчості; самопізнання, відкритості досвіду, сформованому світогляді [8, с. 108].

К. О. Абульханова-Славська визначає внутрішню детермінацію показником зрілості особистості, що характеризується як здатність особистості керувати власним життям, продуктивно використовувати внутрішні резерви відповідно до життєвих завдань, саморегуляції життєвих процесів, використання ефективного стилю спілкування, здійснювати вплив на людей [2].

Г. І. Меднікова зазначає, що дефініція зрілості в психології розглядається як етап психічного розвитку і якість особистості [7, с. 185.]. Автор робить висновок, що поняття «зрілість» людини дослі-

джується для відзначення психологічних новоутворень на різних вікових етапах розвитку особистості. З точки зору автора, особистісна зрілість є результатом розвитку особистості в онтогенезі, де проявляються важливі функції людини до самодермінації в аспекті опанування смыслом власного життя.

Г. С. Сухобська у поняття «індивідуально-психологічна зрілість» включає наступні характеристики: здатність особистості до самостійного прогнозування своєї поведінки в будь-яких життєвих ситуаціях на основі розвинутої здатності добувати необхідну інформацію і аналізувати її відповідно до цілей, пов'язаних з вирішенням конкретних і нестандартних ситуацій у всіх сферах своєї життєдіяльності; вміння мобілізувати себе на виконання власного рішення всупереч різним обставинам і внутрішнім соціально не мотивованим бажанням його припинити («втомився», «не хочу», «важко» і т.п.); вміння відслідковувати хід виконання власних дій і їх результатів (в мисленнєво-образному і рефлексивному диференціюванні «Я-виконавця» і «Я-контролера»); здатність до оціночної рефлексії на основі сформованої самосвідомості і об'єктивно неупередженої оцінки своїх думок, дій, вчинків; здатність виносити уроки з власної поведінки в різних ситуаціях, нарощуючи якість прогнозування, виконання запланованого та об'єктивність оцінки; переважання емоційно адекватних реакцій в різних ситуаціях [18].

Ю. Гільбух вважає, що основними структурними компонентами особистісної зрілості є:

- мотивація досягнення як спрямованість діяльності особистості на значущі життєві цілі, прагнення до максимально повної самореалізації, лідерства, досягнення високих результатів, самостійність, ініціативність;

- ставлення до свого Я (Я-концепція), що включає такі характеристики зрілості, як впевненість у своїх можливостях, задоволення своїми здібно-

стями, темпераментом і характером, своїми знаннями, уміннями та навичками у поєднанні з адекватною самооцінкою, високою вимогливістю до себе, скромністю, повагою до інших та відсутністю самовдоволення;

- почуття громадського обов'язку, яке охоплює такі якості, як: патріотизм, інтерес до суспільно-політичного життя, почуття професійної відповідальності, потреба у спілкуванні, колективізм;

- життєва установка, яка поєднує в собі розуміння відносності сенсу життя, перевагу раціонального над емоційним, емоційну врівноваженість та розсудливість;

- здатність до психологічної близькості з іншими людьми, що включає такі особистісні якості, як: доброзичливість до людей, емпатію, вміння слухати, потребу в духовній близькості з іншими людьми [17, с. 11].

Н. М. Дідик вказує, що «особистісна зрілість – це характеристика стану розвитку особистості, що виявляється у високому ступені особистісної конструктивної активності та особистісної функціональної продуктивності людини» [4, с. 130].

О. А. Лукасевич запропонувала розглядати особистісну зрілість у контексті вчинкового підходу в психології, де інтегральним показником особистісної зрілості є внутрішня готовність до здійснення відповідного вчинку у життєвому сенсі особистості. Основними ознаками особистісної зрілої людини автор визначає: відповідальність, самостійність, мудрість, цілеспрямованість, впевненість, креативність, альтруїстичність [5, с. 117].

Л. В. Потапчук зосереджує увагу на тому, що особистісна зрілість виникає з опануванням людиною сенсу життя. До основних рис особистісної зрілості дослідниця відносить: загальну інтернальність (рівень суб'єктивного контролю особистості над будь-якими значущими ситуаціями), міжособистісні відносини, здоров'я, емоційну зрілість, самоконтроль поведінки, показник реалізованості подій життя,

адекватність самоствердження і цілепокладання [19].

Важливий внесок у дослідження індивідуальності, індивідуально-професійних якостей, лідерських якостей та їх роль у формуванні та розвитку особистісної зрілості фахівця гуманітарно-технічної еліти зробили праці О. Г. Романовського. Вони висувають на передній план питання про безперечну важливість для всебічного розвитку професійної зрілості наступних особистісних якостей: мотивація досягнення успіху, комунікативна компетентність, розвиток лідерських якостей тощо. О. Г. Романовський зазначає про актуальність питання про співвідношення зусиль педагогів щодо формування професійної компетенції майбутніх фахівців і їх морально-етичних принципів і переконань, їх життєвих цілей і цінностей, що робить актуальним дослідження та удосконалення освітнього процесу вищої школи, як фактора формування успішного фахівця гуманітарно-технічної еліти [11, 12, 13].

Дослідженням особистісної зрілості фахівця, його професійно-важливих, лідерських, креативних якостей, комунікативної компетентності та їхнім впливом на формування та розвиток професійно-успішного фахівця займалась Н. В. Підбунька. У працях дослідниці приділяється увага особливостям особистості фахівця, особливостям формування та розвитку професійної зрілості майбутнього фахівця технічного профілю в контексті зростання рівня його професіоналізму [14, 15, 16].

На думку О. С. Штепи, психологічна зрілість «висвітлює рівень розвитку сенсорних, мнемічних, інтелектуальних та емоційно-вольових процесів, забезпечує високий рівень функціонування індивіда, його готовність аналізувати і усвідомлювати події і явища зовнішнього світу, що говорить про високий рівень психічного розвитку людини. Особистість характери-

зується як цілісність, що самовизначається, і складається зі ставлення до оточуючого світу, до інших людей та до себе самої. Особистісна зрілість на відміну від психологічної... характеризується якісним новоутворенням – здатністю до самопізнання» [21, С. 27–28].

Проведені нами попередні дослідження особистісно-професійної зрілості особистості працівників поліції дозволили охарактеризувати її як особисте, інтегроване утворення, яке включає особистісну, соціальну, емоційну та інтелектуальну зрілості, відповідний рівень професійної ідентичності, що спонукають її до постійного саморозвитку [19, с. 446].

У подальших дослідженнях ми уточнили поняття особистісно-професійна зрілість та визначили її як інтегративне, багатоскладове психічне утворення, яке характеризує саморозвиток і само детермінацію особистості у професійній та особистісній сферах власної життєдіяльності [20, с. 163].

Аналіз психологічних підходів до дослідження особистісної зрілості майбутніх фахівців дозволяє нам зробити висновок, що особистісну зрілість сучасного фахівця необхідно розглядати як інтегративне утворення, що визначає рівень особистісно-професійного саморозвитку та самоідентифікації його особистості.

Для дослідження особистісної зрілості студентів-психологів Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» нами було використано методику О. С. Штепи «Опитувальник особистісної зрілості». В ньому взяли участь 170 студентів психологів 1-5 курсів навчання. За результатами досліджень нами були отримані наступні результати. Аналіз результатів досліджень особистісної зрілості у студентів (рис. 1) дозволяє зробити наступні висновки

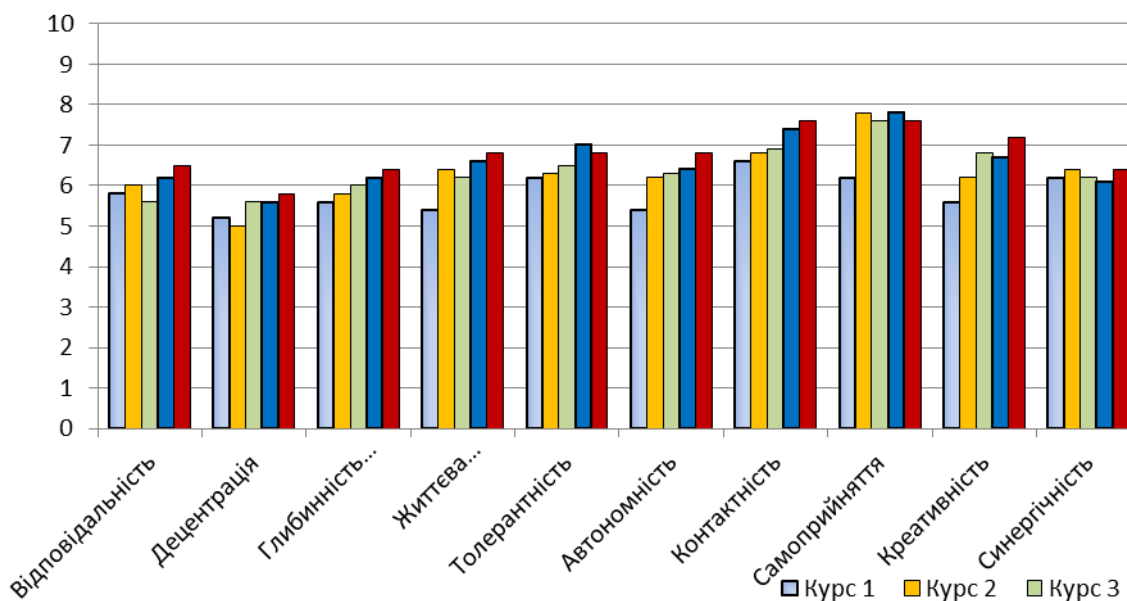

Рисунок 1 - Показники прояву особистісної зрілості у студентів залежно від курсу навчання у ВНЗ

У студентів 1 курсу центральним критеріями прояву особистісної зрілості визначено домінантний критерій: контактність (6,6). За трьома показниками встановлено рівнозначно розподілений результат: автономність, самоприйняття, синергічність. У студентів 2 курсу домінантним є показник самоприйняття (7,8) та на другому місці за пріоритетом перебуває показник контактність (6,8). Життєва філософія та синергічність зазначено в пропорційному відношенні (6,4). У студентів 3 курсу особливо важливим виявився показник самоприйняття (7,6). У майже однаковому числовому діапазоні знаходяться показники: контактність (6,9) та креативність (6,8). У студентів 4 курсу постають центральними наступні показники: високий рівень відведено самоприйняттю (7,8), контактності (7,4), толерантності (7). У студентів 5 курсу встановлено, що два показника знаходяться на однаковій пріоритетній позиції: контактність (7,6) та самоприйняття (7,6). На другій позиції перебуває значення показника креативності (7,2). Необхідно зауважити, що життєва філософія, толерантність та автономність мають однаковий бал (6,8).

Встановлені дані акцентують увагу на наявності вагомості віднайдення духовного зв'язку з іншим індивідами з метою досягнення взаєморозуміння, створення відносин для реалізації базової потреби у дружбі, любові та домінування мотивації причетності.

Показник самоприйняття сполучає інтенсивне становлення «Я» – концепції у змісті власної адекватної самооцінки та становлення самоповаги, що зображується у вигляді позитивної думки про себе, проте можливе відчуття провини при неправильному становленні самоакцептації.

На другому місці за пріоритетом перебуває показник креативності, що характеризує властиву динамічну систему утворення оригінальних рішень при вирішенні поставлених завдань.

Загальний результат за таблицею 1 характеризує домінантний показник «Самоприйняття», що засвідчує особливості емоційної оцінки власних якостей та можливостей, суб'єктивне ставлення до успіхів та невдач, критерій виступає регулятором поведінки. Проте можуть спостерігатись тенденції відчуття провини при заснуванні негативної самоакцептації.

Таблиця 1 – Показники прояву особистісної зрілості у студентів залежно від періоду навчання у ВНЗ

Фактори	Курс 1	Курс 2	Курс 3	Курс 4	Курс 5	Середні значення
Відповідальність	5,8	6	5,6	6,2	6,5	6,02
Децентрація	5,2	5	5,6	5,6	5,8	5,44
Глибинність переживань	5,6	5,8	6	6,2	6,4	6
Життєва філософія	5,4	6,4	6,2	6,6	6,8	6,28
Толерантність	6,2	6,3	6,5	7	6,8	6,56
Автономність	5,4	6,2	6,3	6,4	6,8	6,22
Контактність	6,6	6,8	6,9	7,4	7,6	7,06
Самоприйняття	6,2	7,8	7,6	7,8	7,6	7,4
Креативність	5,6	6,2	6,8	6,7	7,2	6,5
Синергічність	6,2	6,4	6,2	6,1	6,4	6,26

Надзвичайно важливим для студентів виявився показник «Контактність», який перебуває на другому місці. Оцінюють життєві позиції та будують взаємне розуміння на дружбі, любові, домінування мотивації причетності.

На третьому місці зафіксовано результат за показником «Толерантність», який містить успішність встановлювати комунікацію з оточенням, здатність сприймати переконання, що не відповідають власним інтересам та міркуванням, наділеність адаптивною формою поведінки при висуванні соціальним оточенням нових вимог та продуктивна взаємодія в груповій спільноті.

Найнижчий результат домінування позиції встановлено за показником «Креативність» (становлення дивергентного процесу мислення, що вимагає досконало віднайти безліч рішень однієї і тієї ж проблеми, яка потребує унікальності, утворювати нові комбінації зі звичайних елементів, які інші особи використовують за

звичним способом, підкреслює творчий підхід особистості).

Необхідно звернути увагу на майже пропорційні дані визначених результатів за показником: життєва філософія (6,28) та автономність (6,22), синергічність (6,26), що вказує на взаємопов'язаність критеріїв між собою. Життєва філософія характеризує про присутність почуття переживання, яке поєднує систему усвідомлення сприйняття навколишнього суспільства, прояв розбіжності переконань та побудованих ідеалів.

Відповідно до показника автономності студенти прагнуть не відчувати негативні прояви почуттів стосовно майбутнього та намагаються дотримуватись стратегії самостійно приймати рішення та відповідально й наполегливо виконувати висунуті завдання перед соціальним суспільством. Синергічність полягає у недостатньому усвідомленні всебічної структури «Я – Концепції», виражається через схильність бачити людей „багатовимірними”.

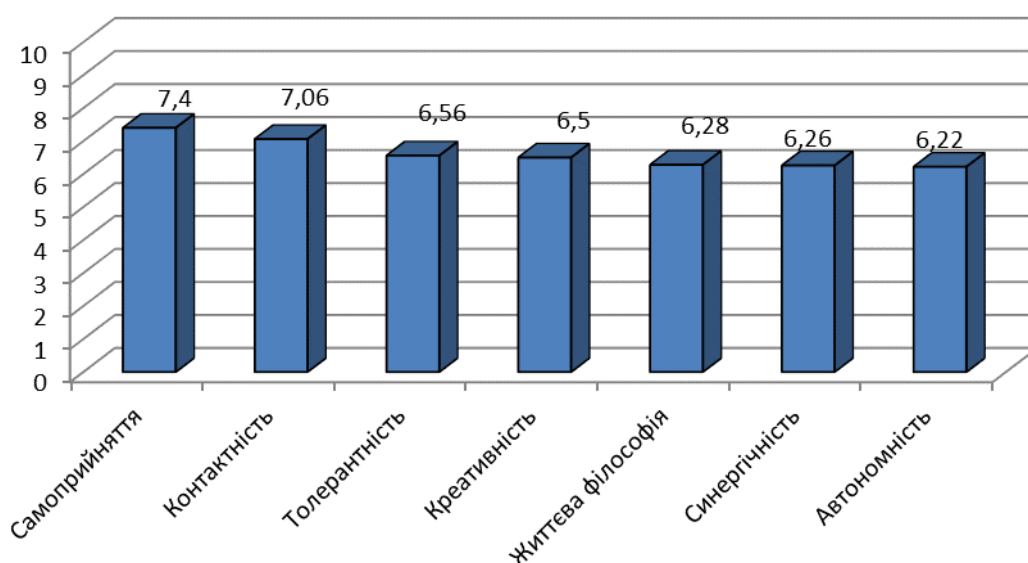

Рисунок 2 – Середні значення показників прояву особистісної зрілості студентів-психологів ВНЗ

Проведені дослідження дали нам підстави сформулювати основні психолого-педагогічні рекомендації щодо розвитку професійної зрілості студентів-психологів вищих навчальних закладів.

Визначення умов вдосконалення ефективності формування особистісної зрілості майбутніх психологів вимагає аналізу завдань, поставлених перед вищою школою, особливостей виховання за сучасних умов, готовності ВНЗ до такої навчально-виховної діяльності.

Важливе значення в цьому контексті має врахування соціального замовлення суспільства щодо професійної освіти молоді; особливостей психолого-педагогічного процесу вищих навчальних закладів і провідних підходів до розвитку формування особистісної зрілості майбутніх психологів; врахування специфіки професійного становлення молоді студентського віку, можливостей особистісно зорієнтованого, системного підходів; тенденцій формування професійної компетентності сучасної молоді.

Визначаючи психолого-педагогічні умови формування особистісної зрілості майбутніх психологів, ми зважали, зокрема, на врахування низки важливих обста-

вин. Бралася до уваги зміна вимог сучасного суспільства до підготовки майбутніх фахівців, зокрема їх професійного становлення. Одним із визначальних факторів реформування професійного життя є професійна освіта, орієнтована на демократичні цінності. За таких умов з'являється потреба в створенні професійного навчально-виховного середовища, яке виконує «роль джерела розвитку особистості» (Л. Виготський). Враховувались також особливості професійного розвитку особистості в студентському віці. Юнацький вік позначений якісними змінами в самосвідомості, в спрямованості на майбутнє, визначенням свого місця в суспільстві. В цьому віці особливого інтересу набувають особистісні, громадянські та професійні потреби. Пошук сенсу власного життя є характерною особливістю юнацького віку.

Врахування зазначених обставин, аналіз психолого-педагогічної літератури і практики формування особистісної зрілості майбутніх психологів у вищих навчальних закладах дали нам змогу визначити комплекс психолого-педагогічних умов, які сприяють формуванню особистісної зрілості майбутніх психологів.

На наш погляд, однією з важливих умов успішного формування професійних якостей у студентів є розуміння викладачами пріоритетного значення завдань особистісного формування майбутніх фахівців. Для цього потрібно, насамперед, сформувати у викладачів адекватне уявлення про цілі й завдання формування особистісної зрілості майбутніх психологів, методично підготувати їх до реалізації таких завдань.

У процесі формування особистісної зрілості майбутніх психологів педагогічні зусилля повинні спрямовуватися на реалізацію трьох типів завдань, якими відображаються різні аспекти професійної зрілості особистості: емоційно-ціннісний, пізнавальний і поведінковий.

Завдання, пов'язані з розвитком емоційно-ціннісної сфери студентів, полягають у формуванні професійних ціннісних орієнтацій, почуттів, ставлень до себе, співвітчизників, суспільства і держави загалом (почуття любові до Батьківщини, інтересу до навколишнього життя, потреби в його поліпшенні, до демократичних цінностей як мотивів поведінки, почуття любові, поваги і терпимості до інших громадян, їхніх прав, потреб в соціальній взаємодії, негативного ставлення до насильства й ненависті, проявів антисоціальної поведінки).

Завдання, спрямовані на розвиток пізнавальної сфери особистісної зрілості студентів, полягають у: формуванні системи базових політико-правових, економічних, екологічних знань, адекватних уявлень про характер професійної діяльності, взаємини людини і суспільства, системи поглядів, якими визначається усвідомлений вибір конструктивної моделі соціальної поведінки; розвитку «планетарної свідомості» студентів як «громадян світу», здатних вийти із вузьких рамок етноцентризму, корпоративних інтересів; розвитку критичного мислення, яким передбачається конструктивна недовіра до влади, орієнтація на демократичні цінності й переконання; формуванні здатності до усвідомленого вибору життєвих орієнти-

рів, шляхів і засобів досягнення приватних і соціально значущих цілей, самовизначенні і самореалізації, адекватному розумінні власного місця і ролі в житті; вихованні культури взаємин із суспільством, державою, заснованих на усвідомленні себе частиною суспільства; формуванні власної готовності до того, щоб розумно поєднувати власні потреби й можливості.

Поведінковий аспект мети розвитку особистісної зрілості майбутніх психологів конкретизується в таких завданнях: формування готовності до автономної і професійної діяльності в різних її видах і формах, у здатності до інтелектуально насиченої творчої праці; в набутті досвіду взаємодії з іншими людьми, солідарності в захисті прав людини.

Отже, завдання формування особистісної зрілості майбутніх психологів повинні відображати загальну логіку розвитку особистості: формування у неї чітких уявлень про сутність професійних норм і цінностей; вміння осмислювати й особистісно аналізувати ціннісні громадянські орієнтації та ідеали; формування вмінь і навичок реалізації громадянських функцій у суспільстві; практична реалізація громадянських ціннісних орієнтацій в соціально важливій діяльності й поведінці.

Важливою умовою підвищення ефективності розвитку особистісної зрілості майбутніх психологів є гуманізація й гуманітаризація їхньої підготовки, поєднання в цих процесах загальнокультурного і спеціального блоків у сфері психолого-педагогічної їхньої підготовки (знання людської культури й закономірностей розвитку особистості, формування загальнолюдських цінностей і громадянських її якостей).

У центрі уваги гуманістичного напрямку у психології та педагогіці перебуває унікальна цілісна особистість, яка прагне до максимальної реалізації своїх можливостей (самоактуалізація), відкрита для сприйняття нового досвіду, здатна на усвідомлений і відповідальний вибір у різноманітних життєвих ситуаціях. Представники західної педагогіки та психології

виступають проти будь-яких явних і прихованих проявів авторитаризму у вихованні й освіті, проти маніпулювання свідомістю й поведінкою дітей. Одним із найважливіших засобів гуманістичного підходу вважається стиль взаємин його учасників, який в остаточному підсумку визначається позицією вихователя.

Гуманізація життя суспільства пов'язана із утвердженням пріоритету загальнолюдських цінностей. Виявлення сутнісних характеристик гуманізації освіти вимагає розгляду ключового поняття гуманізм. Гуманізм у загально філософському розумінні – це соціально-ціннісний комплекс ідей, якими утверджується ставлення до людини як до найвищої цінності в світі, проголошується її право на свободу, щастя, розвиток і творчий прояв власних фізичних і духовних сил. У цьому зв'язку гуманізм становить ідейну основу світогляду, в якому погляди й переконання особистості будуються навколо людини як смислового центру і базової цінності.

Поняття гуманізація і гуманітаризація увійшли до наукового обігу на початку 90-х років ХХ ст. Поняття гуманізація тлумачилося як «посилення гуманістичних настроїв у суспільстві, утвердження загальнолюдських цінностей», а поняття «гуманітаризація освіти» розглядалося як «система заходів, спрямованих на пріоритет розвитку загальнокультурних компонентів у змісті освіти й на формування особистісної зрілості суб'єктів навчання».

Таким чином, від гуманізації освіти пролягає шлях до гуманітаризації вищої школи. Автори згаданих робіт визначають гуманітаризацію як засіб реалізації гуманістичної суті навчання й виховання, інтелектуальної, соціокультурної, комунікативної сутності людини як суб'єкта пізнання й діяльності, активного елемента розвитку суспільства. У цьому визначенні увагу акцентовано на значенні гуманітаризації як засобу, який дозволяє реалізувати гуманістичну сутність навчання й виховання у вищому навчальному закладі.

Процес гуманізації вищої школи вимагає від кожного суб'єкта навчально-виховного процесу відповідної громадянської й моральної позиції, він стає причиною перебудови свідомості з орієнтацією її на гуманістичні, загальнолюдські цінності, на новий стиль мислення і стиль педагогічної діяльності, пронизаний духом гуманізму.

В особливостях сучасного розвитку суспільства широко виявляється зростаюче значення громадянського характеру педагогічної діяльності, підвищення важливості праці викладача, покликаного виховувати студентів, які виявилися здатними до правильного морального вибору в нинішніх складних і суперечливих життєвих ситуаціях з позиції добра й гуманізму.

Під час розробки цілей гуманістично орієнтованого формування особистості майбутнього фахівця ключовим стало положення про те, що інформаційною функцією навчального процесу забезпечується лише фундамент для формування особистісної зрілості студентів. Подальша ж навчально-виховна робота потребує модернізації.

Таким чином, метою формування особистісної зрілості студентської молоді є інтеграція особистісної позиції майбутніх фахівців (мотиваційно-ціннісне ставлення до майбутньої діяльності) і професійних знань, умінь і навичок (професійна компетентність). Така єдність становить нове якісне утворення, відображає такий рівень розвитку особистості, який дозволяє психологу реалізувати свій професійний громадянський обов'язок, відповідати за долю молодого покоління.

Очевидно, що реалізація принципу гуманізації освіти вимагає не тільки традиційних підходів до організації навчально-виховного процесу. Гуманістичні ідеї повинні пронизувати весь зміст професійної підготовки психолога – охоплювати як основні фундаментальні курси, так і спеціальні дисципліни. Ця умова реалізується насамперед через посилення гуманітарно-громадянської спрямованості курсів психолого-педагогічних дисциплін. Крім цьо-

го, з нашої точки зору, вважаємо за необхідне впровадження наступних заходів:

1. Проведення професійної орієнтації з тими, хто бажає навчатися за спеціальністю «Психологія» шляхом доведення основних вимог до професійної зрілості психолога та особливостей його діяльності.

2. Розробка навчального курсу «Розвиток професійної зрілості студентів-психологів вищого навчального закладу» та впровадження його до навчального процесу.

3. Впровадження в діяльність психологічної служби вищих навчальних закладів лекторіїв для науково-педагогічних працівників з питань формування професійної зрілості майбутніх фахівців з подальшим обговоренням у навчальних групах, на конференціях, круглих столах, засіданнях кафедр.

4. Розробка науково-методичних матеріалів для кураторів навчальних груп з питань формування професійної зрілості студентів.

5. Створення наукових гуртків на кафедрах за фахом навчання з урахуванням специфіки та нових вимог до професійної зрілості сучасних фахівців.

Список літератури

1. Абульханова, К. А., Березина Т. Н (2001) *Время личности и время жизни*. СПб. : Алетейя, 304 с.

2. Абульханова-Славская, К. А. (1991) *Стратегия жизни*. М.: Мысль, 298 с.

3. Ананьев, Б. Г. (1980) *Человек как предмет познания. Избранные психологические труды: в 2 т. Т.1*. М.: Педагогика, С. 16–178.

4. Дідик, Н. М. (2014) Феномен особистісної зрілості в інтерпретації українських дослідників. *Молодий вчений*. № 1(03). С. 128–131.

5. Лукасевич, О. А. (2009) Особливості досягнення особистісної зрілості студентами вищого навчального закладу. *Науковий часопис НПУ імені П.Драгоманова. Психологічні науки : зб.*

6. Проведення щорічних досліджень рівнів сформованості професійної зрілості студентів з подальшим обговорення результатів у навчальних групах та на засіданнях кафедр, факультетів, ректорату.

7. Навчання студентів методикам формування професійної зрілості, а саме: прийомам професійного розвитку та самовдосконалення, виходу з кризових станів, участі у науково-дослідній роботі.

Розроблені рекомендації повинні мати практичну спрямованість та проводитися під керівництвом кураторів, науково-педагогічних працівників профільних кафедр за участю фахівців психологічної служби вищого навчального закладу.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отримані результати дослідження дозволяють стверджувати, що запропоновані нами психолого-педагогічні умови будуть сприяти вдосконаленню особистісної зрілості майбутніх фахівців під час навчання у вищих навчальних закладах та потребують подальшої апробації.

наук. праць. №21 (45). Серія №12. С. 115–121.

6. Маслоу, А. Х. (1999) *Дальние пределы человеческой психики*; перев. с англ. А.М. Татлыбаевой. СПб.: Евразия, 432 с.

7. Меднікова, Г. І. (2012) Особистісна зрілість: сутність та критерії. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*. Психологія. Вип. 43(2). С. 179–186.

8. Овсянецька, Л. П. (2001) До питання про психологічні критерії зрілої особистості. *Актуальні проблеми психології. Соціальна психологія. Психологія управління. Організаційна психологія*. Т. 1, ч. 2. С. 105–110.

9. Олпорт, Г. В. (1998) *Личность в психологии*. М.: КСП+; СПб.: Ювента, 345 с.

10. Потапчук, Л. В. (2001) Психологічні особливості становлення особистісної зрілості старшокласників : дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01. Луцьк, 205 с.
11. Романовский, А. Г. (2013) Формирование личности интеллигента как одна из задач высшей школы. *Пространство литературы, искусства и образования – путь к миру, согласию и сотрудничеству между славянскими народами* : сб. науч. тр. : по матер. VII Междунар. науч. – практич. конференции, 20 декабря 2012 г. / ред. А. Г. Романовский, Ю. И. Панфилов. Х. : НТУ «ХПИ», С. 9–15.
12. Романовський, О. Г., Пономарьов, О. С., & Гура, Т. В. (2014) Підготовка конкурентоспроможної управлінської гуманітарно-технічної еліти : монографія. Нац. техн. ун-т «Харк. політехн. ін-т». Х. : НТУ «ХПІ» : О. О. Савчук, 324 с.
13. Романовський, О. Г., Пономарьов, О. С., & Підбуцька, Н. В. (2013) Конфліктне спілкування в інженерній діяльності: навч. посіб. Х. : НТУ «ХПІ», 292 с.
14. Підбуцька, Н. В. (2014) Особливості креативності майбутнього інженера як складової його професіоналізму. *Проблеми сучасної психології*: зб. наук. пр. Кам'янець–Подільського нац. ун-ту ім. І. Огієнка, Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. – Кам'янець–Подільський : Аксіома. Вип. 26. С. 468–477.
15. Підбуцька, Н. В. (2014) Оптимізм майбутнього інженера як умова його успішного особистісно-професійного розвитку. *Проблеми сучасної психології* : зб. наук. пр. Кам'янець–Подільського нац. ун-ту ім. І. Огієнка, Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. – Кам'янець–Подільський : Аксіома. Вип. 25. С. 379–392.
16. Підбуцька, Н. В. (2014) Особливості та структура особистісного потенціалу майбутніх інженерів. *Вісник ХНПУ*: зб. наук. пр. Сер. : Психологія. Х. : ХНПУ. Вип. 49. С. 107–116.
17. Семиченко, В. А. (2002) Психологія особистості. К. : Видавець Ешке О.М. 427 с.
18. Сухобская, Г.С. (2002) Понятие «зрелость социально-психологического развития человека» в контексте андрагогики. *Новые знания*. № 4. С. 17–20.
19. Черкашин, А. І. (2017) Професійна зрілість поліцейських: теоретичний аспект. *Проблеми сучасної психології*: зб. наук. праць Кам'янець Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. За ред. С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої. Вип. 37. Кам'янець Подільський: Аксіома, С. 438 – 450.
20. Черкашин, А. І. (2017) Дефініція особистісно-професійна зрілість у психологічних дослідженнях. *Право і безпека*. Х. : № 3, С. 157 – 161.
21. Штепа, О. С. (2004) Пропріум зрілої особистості. *Практична психологія та соціальна робота*. №2. С. 26–35.

References

1. Abul'hanova, K. A., Berezina T. N (2001) *Vremja lichnosti i vremja zhizni*. [Time of personality and time of life] SPb. : Aletejja, 304 s. [in Russian]
2. Abul'hanova-Slavskaja, K. A. (1991) *Strategija zhizni*. [The strategy of life] M.: Mysl', 298 s. [in Russian]
3. Anan'ev, B. G. (1980) *Chelovek kak predmet poznaniya*. [Man as an object of knowledge] Izbrannye psihologicheskie trudy: v 2 t. T.1. M.: Pedagogika, S. 16–178. [in Russian]
4. Didyk, N. M. (2014) *Fenomen osobystisnoi zrilosti v interpretatsii ukrains'kykh doslidnykiv*. [The phenomenon of personal maturity in the interpretation of Ukrainian researchers] *Molodyj vchenyj*. № 1(03). S. 128–131. [in Ukrainian]
5. Lukasevych, O. A. (2009) *Osoblyvosti dosiahnennia osobystisnoi zrilosti studentamy vyschoho navchal'noho zakladu*. [Features of achievement of per-

sonal maturity by students of higher educational institutions] *Naukovyj chasopys NPU imeni P. Drahomanova. Psykholohichni nauky : zb. nauk. prats'. №21 (45). Seriya №12. S. 115–121.* [in Ukrainian]

6. Maslou, A. H. (1999) *Dal'nie predely chelovecheskoj psihiki; perev. s angl.* [The Far Limits of the Human Psyche; trans] A.M. Tatlybaevoy. SPb.: Evrazija, 432 s. [in Russian]

7. Mednikova, H. I. (2012) *Osobystisna zrilist': sutnist' ta kryterii.* [Personal maturity: essence and criteria] *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho pedahohichnoho universytetu imeni H. S. Skovorody. Psykholohiia. Vyp. 43(2). S. 179–186.* [in Ukrainian]

8. Ovsianets'ka, L. P. (2001) *Do pytannia pro psykholohichni kryterii zriloi osobystosti.* [To the question about the psychological criteria of a mature person] *Aktual'ni problemy psykholohii. Sotsial'na psykholohiia. Psykholohiia upravlinnia. Orhanizatsijna psykholohiia. T. 1, ch. 2. S. 105–110.* [in Ukrainian]

9. Olport, G. V. (1998) *Lichnost' v psihologii.* [Personality in Psychology] M.: KSP+, SPb.: Juventa, 345 s. [in Ukrainian]

10. Potapchuk, L. V. (2001) *Psykholohichni osoblyvosti stanovlennia osobystisnoi zrilosti starshoklasnykiv : dys. ... kand. psykhol. nauk: 19.00.01.* [Psychological peculiarities of the formation of the personal maturity of senior pupils: diss. ... Candidate psychologist Sciences: 19.00.01] *Luts'k, 205 s.* [in Ukrainian]

11. Romanovskij, A. G. (2013) *Formirovanie lichnosti intelligenta kak odna iz zadach vysshej shkoly.* [The formation of the personality of an intellectual as one of the tasks of a higher school] *Prostranstvo literatury, iskusstva i obrazovaniya – put' k miru, soglasiju i sotrudnichestvu mezhdru slavyanskimi narodami : sb. nauch. tr. : po mater. VII Mezhdunar. nauch. – praktich. konferencii, 20 dekabrya 2012 g. / red. A. G.*

Romanovskij, Ju. I. Panfilov. H. : NTU «HPI», S. 9–15. [in Russian]

12. Romanovskij, O. H., Ponomar'ov, O. S., & Hura, T. V. (2014) *Pidhotovka konkurentospromozhnoi upravlyns'koi humanitarno–tekhnichnoi elity : monohrafiia.* [Preparation of competitive managerial humanitarian and technical elite: monograph] *Nats. tekhn. un–t «Khark. politekhn. in–t». Kh.: NTU «KhPI» : O. O. Savchuk, 324 s.* [in Ukrainian]

13. Romanovskij, O. H., Ponomar'ov, O. S., & Pidbut'ska, N. V. (2013) *Konfliktne spilkuвання v inzhenernij diial'nosti: navch. posib.* [Conflict communication in engineering activity: teaching. manual] *Kh.: NTU «KhPI», 292 s.* [in Ukrainian]

14. Pidbut'ska, N. V. (2014) *Osoblyvosti kreatyvnosti majbutn'oho inzhenera iak skladovoi joho profesionalizmu.* [Features of the creativity of the future engineer as part of his professionalism] *Problemy suchasnoi psykholohii: zb. nauk. pr. Kam'ianets'–Podil'skoho nats. un–tu im. I. Ohienka, In–tu psykholohii im. H. S. Kostiuksa NAPN Ukrainy. – Kam'ianets'–Podil'skyj : Aksioma. Vyp. 26. S. 468–477.* [in Ukrainian]

15. Pidbut'ska, N. V. (2014) *Optymizm majbutn'oho inzhenera iak umova joho uspishnoho osobystisno–profesijnoho rozvytku.* [Optimization of the future engineer as a condition for his successful personal and professional development] *Problemy suchasnoi psykholohii : zb. nauk. pr. Kam'ianets'–Podil'skoho nats. un–tu im. I. Ohienka, In–tu psykholohii im. H. S. Kostiuksa NAPN Ukrainy. – Kam'ianets'–Podil'skyj : Aksioma. Vyp. 25. S. 379–392.* [in Ukrainian]

16. Pidbut'ska, N. V. (2014) *Osoblyvosti ta struktura osobystisnoho potentsialu majbutnikh inzheneriv.* [Features and structure of the personal potential of future engineers] *Visnyk KhNPU: zb. nauk. pr. Ser. : Psykholohiia. Kh.: KhNPU. Vyp. 49. S. 107–116.*

17. Semychenko, V. A. (2002) *Psykhologhiia osobystosti*. [Psychology of personality] K.: Vydavets' Eshke O.M. 427 s. [in Ukrainian]
18. Suhobskaja, G.S. (2002) *Ponjatie «zrelost' social'no-psihologicheskogo razviti-ja cheloveka» v kontekste andragogiki*. [The concept of "maturity of the socio-psychological development of man" in the context of andragogy] *Novye znaniya*. № 4. S. 17–20. [in Russian]
19. Cherkashyn, A. I. (2017) *Profesijna zrilist' politsejs'kykh: teoretychnyj aspekt*. [The professional maturity of the police: the theoretical aspect] *Problemy suchasnoi psykhologii: zb. nauk. prats'. Kam'ianets' Podil's'koho natsional'noho universytetu imeni Ivana Ohienka, Instytutu psykhologii im. H.S. Kostiuka APN Ukrainy*. Za red. S. D. Maksymenka, L. A. Onufriievoi. Vyp. 37. Kam'ianets' Podil's'kyj: Aksioma, S. 438 – 450. [in Ukrainian]
20. Cherkashyn, A. I. (2017) *Definitsiia osobystisno-profesijna zrilist' u psykhologichnykh doslidzhenniakh*. [Definition of personality-professional maturity in psychological research] *Pravo i bezpeka. Kh.: № 3*, S. 157 – 161. [in Ukrainian]
21. Shtepa, O. S. (2004) *Proprium zriloi osobystosti*. [Proprium of a mature person] *Praktychna psykhologhiia ta sotsial'na robota*. №2. S. 26–35. [in Ukrainian]

Стаття надійшла до редколегії: 26.08.2018